

RAZVOJ KATOLIČKE AKCIJE U HRVATSKOJ NAKON IVANA MERZA

Zdravko Matić - Frano Stojić

Hrvatsko vojno učilište "Dr. Franjo Tuđman"
zdmatic@gmail.com
frano.stojic@morh.hr

UDK: 272-622KA:3"1929/1945"
272-2-722.7Merz, I.

Pregledni rad
Primljeno 11/2016.

Sažetak

Nakon smrti dr. Ivana Merza godine 1928. organizacije Katolička akcija, Hrvatski orlovski savez i Sveza hrvatskih orlica postale su najbrojnije organizacije u Hrvatskoj. Odvajanje Katoličke akcije od stranačke politike, odnosno njezina departizacija i depolitizacija, nije bilo dočekano s odobravanjem od seniorskog vodstva u Zagrebu. Trzavice između Hrvatskoga katoličkog pokreta, tj. Seniorata i Katoličke akcije nastavile su se i kasnije, sve do 1929. godine, kada je svim katoličkim organizacijama bio zabranjen rad.

Nakon raspuštanja Orlovstva, već u travnju 1930. kao dio Apololata molitve osnovana je Križarska organizacija, koja je djelovala sve do srpnja 1945., kada će dolaskom komunista na vlast i ona prestati sa svojim radom.

Ključne riječi: Katolička akcija, Ivan Merz, Hrvatski katolički seniorat, Hrvatski orlovski savez, Sveza hrvatskih orlica, Križarske organizacije, Veliko križarsko bratstvo.

1. KRATAK PREGLED NASTANKA I RAZVOJA KATOLIČKE AKCIJE

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća u cijeloj Europi jača liberalizam i ideja o neograničenoj slobodi pojedinca koja je prodrila u sva područja osobnog života i javnog djelovanja. Za Crkvu, bilo je to vrijeme poteškoća, ali istodobno i svojevrsan izazov da se ideje Evandjelja suprotstave liberalnom svjetonazoru.¹ U povijesnom tre-

¹ Eduard Kale, *Povijest civilizacija*, Zagreb, 1982., 208-210; Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1996., 432-440; Paul Christophe, *L'Eglise dans l'histoire des hommes des origines au Xve siècle*, sv. I, Pariz, 1982.

nutku uvjetovanom takvim okolnostima, kad je sustavan rad oko dekristijanizacije društva uzeo maha, budući da je njegova bit bila rušilačka, s pogubnim društvenim i antropološkim posljedicama, nastaje snažan pokret među katolicima, kao odgovor na stanje u društvu, te se katolici počinju organizirati i djelovati na razne načine, ne želeći prepustiti čovječanstvo na milost i nemilost bezbožnim tendencijama. Javljaju se razni pokreti, koji se zajedničkim imenom nazivaju Katoličkom akcijom ili Katoličkom pučkom akcijom, katoličkim pokretom, akcijom katolika i dr.

Prvi pokreti javljaju se u Italiji, a kasnije i u drugim europskim državama.² Najznačajniji trenutak u razvijanju Katoličke akcije³ bio je dolazak pape Pija XI. na čelo Crkve, kada Katolička akcija postaje organizirani savez prosvjetno-odgojnih i socijalno-ekonomskih organizacija. Nacrt takve Katoličke akcije Pio XI. iznosi u pismu od 2.

² U takvom političkom, povijesnom i duhovnom ozračju, kao reakcija, nastat će katolički pokreti u europskim zemljama. Tako je u Francuskoj nastalo "Ligue catholique pour la défense de l'Église", u Belgiji "L'Union catholique", u Njemačkoj "Katholischer Verein", Katholikentag, u Švicarskoj "Piusverein", u Engleskoj "Catholic union", u Italiji "Associazione cattolica per la libertà della Chiesa", koji je jedno vrijeme bio ukinut, da bi se potom pojavio pod imenom "Società della gioventù cattolica italiana". H. Maier, *Kirche und Gesellschaft*, München, 1972., 192; Hubert Jedin, *Velika povijest Crkve VI/1*, KS, Zagreb, 1979., 248-273.

³ Šire o Katoličkoj akciji vidi: Luigi Cardini, Azione Cattolica, u: *Enciclopedia Cattolica*, vol. II., Roma, 1949, 593-598, Luigi Civardi, *Manuale di Azione Cattolica*, Roma, 1961.; Franco Costa, Giuseppe Toniolo e l'Azione Cattolica Italiana, u: Romano Molesti (ur.), *Giuseppe Toniolo. Il pensiero e l'opera*, Milano, 2005.; Zdravko Matić, *Ivan Merz i Katolička Akcija u Hrvatskoj* Zagreb, 2005. (doktorska disertacija); Zlatko Matijević, Hrvatska pučka stranka i dr. Ivan Merz, *Obnovljeni život* 52 (1997) 3-4, 223-236; Ivan Merz, Katolička akcija u Italiji, *Katolički list* (1924) 1, 4-9; Ivan Merz, *Katolička Akcija. Narav i definicija - cilj - sredstva*, Pučka tiskara Šibenik, Knjižnica Novi život, Svezak 4., Šibenik, 1927., ili *Katolička Akcija. Narav i definicija - cilj - sredstva*, *Katolički tjednik* (1927) 27, 5; Ivan Merz, *Katolička Akcija i politička stranka*, *Život* (1924) 5, 303-305; Ivan Merz, *Katolička Akcija i stranačka politika*, *Katolički list* (1924) 25, 295-298; Ivan Merz, *Katolički tjelesni uzgoj*, *Katolički tjednik* 2 (1926) 32, 2; Ivan Merz, *Krist Kralj, Za vjeru i dom*, Zagreb, 32 (1943.) 8-9, 3; Ivan Merz, *Kršćanski društveni poredak*, *Orlovski vjesnik*, Zagreb, (1928) 2, 8; Ivan Merz, *Kršćanski društveni poredak. Brak i obitelj*, *Orlovski vjesnik*, Zagreb, (1928) 3, 4; Ivan Merz, *Liturgijska predavanja u Zagrebu*, *Nedjelja*, Sarajevo, br. 18 (1924), 2-3; Ivan Merz, *Mir Kristov u Kraljevstvu Kristovom*, *Mladost*, Zagreb, br. 7 (1923), 95-96; Ivan Merz, *Moj dnevnik*, *Narodna politika* 8 (1925) 2, 3; Ivan Merz, *Opera Kardinal Ferrari*, *Katolički list* 73 (1922) 46, 551-554; Ivan Merz, *Put k suncu*, Zagreb, 1978., Ivan Merz, *Razmatranja o rimskom misalu*, *Hrvatska prosvjeta* 9 (1922) 3-4; Fabijan Veraja, *Ivan Merz - Pioniere dell' Azione Cattolica in Croazia. Positio super vita, virtutibus et fama sacntitatis*, Roma, 1998., Fabijan Veraja, *Hrvatski katolički pokret "potpuno zakazao i neuspio"?*, *Crkva u svijetu* 40 (2005) 3, 325-354.

listopada 1923., a pravila je izradio Središnji odbor, te ih potvrdila Sveta Stolica. U svojoj enciklici *Ubi arcano Dei* od 23. prosinca 1922. papa Pio XI. naglašava da Katolička akcija spada u kršćanski život vjernika i pastirsku dužnost svećenstva. Time je izraženo da joj je svrha, zadatak i cilj kristijanizacija društva, te Katolička akcija postaje "produženom rukom" Crkve, u posvećivanju duša i stvaranju svjetovnog društvenog poretka u kojem će Crkva moći vršiti svoju funkciju posvećenja.⁴

Pod vlašću posvećene hijerarhije Katolička akcija ima zadatak sve prožeti duhom Isusa Krista; stoga papa Pio XI. ističe da "Katolička akcija spada u dušobrižničku službu i kršćanski život" te ju definira kao organizirano sudjelovanje laika u hijerarhijskom apostolatu, s ciljem afirmacije i proširenja katoličkih načela na obiteljski, društveni i osobni život.⁵

U vremenu između dva svjetska rata i u Hrvatskoj se javlja organizirano djelovanje katolika koje svoje početke ima u nekim događanjima koja su se zbila početkom XX. stoljeća. Godine 1900. održan je, naime, u Zagrebu Prvi Hrvatski katolički kongres. Smatra se da je taj događaj "temelj Hrvatskom katoličkom pokretu".⁶ Krčki biskup dr. Antun Mahnić već je od 1903. pokrenuo organiziranje katolika, a 4. travnja 1904. poziva skupinu svećenika i laika u Rijeku na sastanak, na kojem bi razmijenili mišljenja i ideje kako se oduprijeti najezdi liberalizma u društvu.⁷ Ovaj riječki sastanak značio je početak Hrvatskoga katoličkog pokreta. Godine 1910. Mahnić je osnovao Hrvatski katolički đački savez, potom 1912.-1913. Hrvat-

⁴ Enciklika Pija XI. *Ubi arcano Dei* izazvala je veliku pozornost u svijetu. Pio XI. je u više navrata naveo glavne razloge potrebe za uvođenjem Katoličke akcije. To su u prvom redu pomanjkanje svećenstva, poganstvo i želja katoličkih laika da surađuju u pastoralnom radu svoga klera. Svrha je KA-e trebala biti obnova katoličkog života pojedinaca i društva, osiguranje prava Crkve i provođenje vjerskomoralnih načela i vrijednosti na društvenom, kulturnom i civilnom životu. Usp. *Vrhbosna* 30 (1923) 3 i 4, 17-27; B. Perović, Hrvatski katolički pokret, 94, Z. Matijević, Slom politike katoličkog jugoslavenstva, 229.

⁵ "Eandem actionem hinc ad pastorale ministerium, inde ad christianam vitam sine dubio pertinere", Pio XI., *Ubi arcano Dei*, (23. XII. 1922.), *Vrhbosna* 30 (1923) 3 i 4, 17-27.

⁶ Adolf Polegubić, *Stoljeće katoličkog laikata u Hrvatskoj*, Zagreb, 2007., 18.

⁷ Na sastanku Mahnić iznosi: "Znatan je već broj naših inteligenata koji se ne ustručavaju pokazati svoje protukršćansko mišljenje; premnogo je takvih koji su u duši još kršćani ali su im uši navikle slušati bezbožna naučavanja novovjekih proroka i ne odvažuju se reći riječ, a kamoli braniti svoje uvjerenje. Uvjereni katolici ne smiju šutjeti! Rekoh: više nego ikada Hrvatska treba sudjelovanje katoličkih svjetovnjaka u javnom životu. To je za nas životno pitanje!" Navedeno prema: Fabijan Veraja, Hrvatski katolički pokret "potpuno zakazao i neuspio"?, 328. Riječi biskupa zorno prikazuju stanje i društveno raspoloženje u domovini.

ski katolički seniorat, koji je prema Mahnićevu mišljenju trebao biti vrhovno tijelo pokreta katoličke mladeži, i naposljetku, 1913. Hrvatski katolički narodni savez, koji se zajedno nazivaju Hrvatski katolički pokret, koji je imao isti cilj kao i ostale katoličke organizacije tog vremena - spriječiti dekristijanizaciju društva.

Kao opreka Roguljinovj skupini u Hrvatskoj se od 1923. pokreće i Katolička akcija, čiji je nositelj bio Ivan Merz, koji naglasak stavlja na izvanstranačko, religijsko djelovanje katolika, pozivajući se na encikliku *Ubi Arcano Dei*, izvan i iznad svih političkih stranaka i zbivanja.⁸

Bez sumnje, dr. Ivan Merz⁹ je već 1922. identificirao animozitete, sporove i sukobe unutar Hrvatskoga katoličkog pokreta (HKP-a). Prepoznao je i prihvatio nauk Katoličke Crkve koji ga je usmjerio i omogućio da lakše usvoji sve sadržaje i opredijeli se za Katoličku akciju (KA) kao organizirano djelovanje laika u hijerarhijskom apostolatu. Njegovo aktivno angažiranje u Hrvatskom katoličkom omladinskog saveza i Hrvatskom orlovskom savezu (HOS) kao prvih organizacija koje su prihvatile načela KA, dovela je do toga da su unatoč napadima Hrvatskoga katoličkog seniorata (HKS), ekskluzivne organizacije unutar HKP-a uspješno spojile te očuvale svo-

⁸ Ivan Merz 1919., djelujući kao član udruge *Hrvatska* u Beču, piše: "Religija je postala sredstvo nacionalizma. Mi nećemo nikada niti smijemo biti katolici s ciljem da bismo pomogli narodu, nego ćemo pomoći narodu, jer smo katolici. Katoličanstvo je naš cilj, nije sredstvo... Temelj našeg života mora biti preporod u Kristu, sve ostalo dolazi samo od sebe". Navedeno prema: Giampaolo Mattei, *Život za ideale*, Verbum, Split, 2006., 79.

⁹ Ivan Merz (Banja Luka, 16. prosinca 1896. – Zagreb, 10. svibnja 1928.). Osnovnu školu i realnu gimnaziju pohađao je u Banjoj Luci. Provevši kraće vrijeme u Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu, upisao se 1915. na bečko Sveučilište, želeći se – kao profesor – posvetiti podučavanju i odgoju mladeži u Bosni, po primjeru svojega profesora Ljubomira Marakovića. U ožujku 1916. pozvan je u vojsku te je kasnije poslan na talijansko bojište, gdje je proveo najveći dio 1917. i 1918. Ratna su iskustva pridonijela duhovnome sazrijevanju mladoga Ivana Merza. Nakon rata se je vratio u Beč i nastavio studij (1919. – 1920.), a onda se preselio u Pariz (1920. – 1922.), gdje je pripremao svoju doktorsku disertaciju naslovljenu: "Utjecaj bogoslužja na francuske pisce od Chateaubrianda do danas", kojom je na Sveučilištu u Zagrebu stekao naslov doktora filozofije. Po povratku iz Pariza 1922. godine odmah se je uključio u Hrvatski katolički pokret, te je iste godine postao prvim predsjednikom Hrvatskoga katoličkog omladinskog saveza. Zajedno sa dr. Ivanom Protulipcem i ostalim katoličkim djelatnicima zaslužan je za osnivanje Hrvatskog orlovskog saveza, a na Merzovo zauzimanje uvedena je Katolička akcija u Hrvatskoj. Intenzivno se je zauzimao za izvanstranačku Katoličku akciju i depolitizaciju Hrvatskoga katoličkog pokreta. Umro je na glasu svetosti. Papa Ivan Pavao II. proglasio je dr. Ivana Merza katoličkim blaženikom 22. lipnja 2003. godine u njegovomu rodnom mjestu, Banjoj Luci. Arhiv Ivana Merza u Zagrebu (dalje: AIM)

ju samobitnost. Dr. Merz je dao Orlovstvu jaku vjersko-katoličku i odgojnu dimenziju, koja se upravo po tome razlikovala od organizacija Hrvatskoga katoličkog pokreta, konkretno Lige i Domagoja, koje je aktivno poticao Hrvatski katolički seniorat. U trenucima najžešćih sukoba, kada je došlo do rascjepa, uspio je sačuvati mir i duh katoličkih organizacija i povezati ih upravo na katoličkim načelima. Sporne točke koje su se pojavile između dr. I. Merza pobornika KA-e i većine članova Seniorata bile su: uloga svećenika u KA-i i uopće u Katoličkom pokretu, ovisnost KA-e od mjesnog biskupa, potpuna neovisnost KA-e od svake političke stranke, neovisnost KA-e od tajnog Seniorata i rad KA-e prema načelima kako ih određuje Sveta Stolica.

Na redovnom jesenskom zasjedanju Biskupske konferencije koja je održana u Zagrebu od 11. do 20. listopada 1926., na dnevnom su redu bila i sporna pitanja vezana uz HKP i KA-u. Sastanak biskupa završio je zaključkom da Seniorat mora provesti reforme u svojoj organizaciji i prilagoditi se načelima KA-e Pija XI. Prema riječima nadbiskupa Bauera KA je zapravo bila: "Savez organizovanih (laičkih) katoličkih sila za afirmaciju, proširenje, primjenu i obranu katoličkih načela u životu individualnom, porodičnom i društvenom". Prema Baueru, sve katoličke organizacije trebale su biti pod crkvenim autoritetom, jer su to zahtijevala načela Katoličke akcije. Iako time spor nije bio prestao, bilo je svima jasno da je episkopat osudio seniorsku koncepciju HKP-a. Snažno je to potreslo redove HKS-a, jer je BK riješila spor u prilog HOS-a. Time je zapravo Seniorat i formalno-pravno prestao biti "vrhovnim forumom" te je bio izjednačen sa svim ostalim katoličkim organizacijama. Time je samo na trenutak prestao pritisak na HOS, odnosno KA-u, koju je Merz sustavno favorizirao.

2. POKUŠAJ OSNIVANJA "MJEŠOVITE KATOLIČKE AKCIJE"

U svibnju 1928. umro je iznenada Ivan Merz, osnivač i pokretač Katoličke akcije u Hrvatskoj. Organizacije KA-e: Hrvatski orlovski savez i Sveza hrvatskih orlica nastavile su sa svojim radom, ali u otežanim uvjetima. Međutim trzavice i spor između organizacija KA-e i HKS-a za dominacijom nastavio se i nakon smrti Ivana Merza i trajao je sve do 1929. godine, kada je rad svim katoličkim organizacijama bio zabranjen.

Oportuna politika Seniorata nastavila se i na Glavnoj skupštini Hrvatskoga katoličkog seniorata, koja je održana od 3. do 5. rujna 1928. u dvorani dominikanskog samostana u Zagrebu, na kojoj je

izabran novi Središnji upravni odbor.¹⁰ U svome uvodnom izlaganju predsjednik dr. Ljubomir Maraković je ustvrdio kako je to “prva glavna skupština društva, koje se reorganiziralo u smislu organizacijskih načela KA te da se rad društva ima razvijati u granicama područja KA, u vezi s dosadašnjim radom, koji je prečasn i episkopat na biskupijskoj konferenciji 1926. pohvalio kao vrlo koristan i zaslužan za katoličku crkvu.”¹¹ Tom prilikom, temeljem novih Pravila, Središnji upravni odbor predložio je Skupštini na raspravu i usvajanje novi Poslovník, koji je episkopat na svojoj Biskupskoj konferenciji 13. listopada 1928. god. i odobrio.¹² Ni članak objavljen u *Narodnoj politici*, kao odgovor nadbiskupu Baueru nije bio ništa blaži, štoviše, može se zaključiti kako Seniorat ne samo da nije kanio provesti reforme unutar vlastitih redova nego je člankom upozorio, kako ne priznaje upletanje episkopata u pitanja koja zadiru u “bit njezinoga Pokreta”.¹³

U članku se između ostalog poručuje episkopatu: “Novo stanje u koje ulaze udruženja KA-e ne znači osudu staroga stanja [...]. Svaka organizacijska forma ima svoje vrijeme. Forma nije glavno, nego duh organizacije [...]. Danas je i sama forma KA-e još uvijek takva, da dopušta veće ili manje izmjene. Što se pokaže potrebnim da se mijenja, to će se zacijelo i promijeniti. Jedino se neće dopuštati, da se dira u bit same stvari, pa i kod nebitnih stvari bit će isključena samovolja, uplitanje u tuđu kompetenciju i revolucionarne metode.”¹⁴

¹⁰ Za predsjednika je izabran dr. Ljubomir Maraković; odbornici: o. Teofil Harapin, o. Sibe Budrović, vlč. J. Šimrak (blagajnik), vlč. Dragutin Hren (potpredsjednik), vlč. F. Grundler, Juraj Ščetinec (tajnik I.), Zlatko Petrović (tajnik II.), V. Deželić, V. Gortan, J. Andrić, Marko Vunić, Nikola Jagatić, vlč. V. Nuk, Marijo Matulić i Petar Grgec. Usp. Skupština Seniora u Zagrebu, *Narodna Politika* (1928), br. 114, 8.

¹¹ *Isto*.

¹² “Poslovník”, *Vjesnik* (1929) 1, 8.

¹³ Skupština Seniora u Zagrebu, *Narodna politika* (1928) br. 114, 8.

¹⁴ Temeljni nauk HKS-a zasnivao se na zadaći svakoga člana pokreta da radi na vjerskom preporodu drugih. Upravo zato prema njima Katolički pokret trebao je biti prosvjetni, kulturni pokret, koji će sva područja kulture graditi u skladu s vjerskim idealom. Radi toga KP je trebao biti socijalni pokret, koji se treba ostvarivati kroz politički program. Shvaćanje Domagojskog pokreta, najbolje je sazeo njegov teolog dr. M. Petlić na Kongresu Domagojskoga društva u Splitu 1927., “Domagojski pokret je tako ustrajan da si članovi sami stvaraju program, a ne primaju ga od Crkve.” Time je zapravo Seniorat jasno dao do znanja da Domagojski pokret ne spada ni pod čiju kompetenciju, a ponajmanje pod jurisdikciju Crkve. AIM, Augustin Guberina, *Zelena knjiga*, (rukopis) Šibenik, 1933., 175.

Na već spomenutoj Skupštini Seniorata, 4. rujna 1928., većinom glasova Odbor je donio deklaraciju kojom je jasno definirao svoj položaj i konačno se odredio prema KA-i. Tekst deklaracije glasi: "Hrvatski Katolički Seniorat nastojat će, da njegovi članovi što bolje upoznadu nauku Crkve i napatke crkvenog poglavarstva s obzirom na rad katolika na područjima vremenitog reda, kako što je socijalno-ekonomsko i političko područje. On će preporučivati svojim članovima, da izvan udruženja Čiste Katoličke Akcije razviju što intenzivniji rad na tim područjima u organizacijama koje sačinjavaju tzv. *Mješovitu Katoličku Akciju*, i koje stoje u indirektnoj ovisnosti od crkvenog poglavarstva. [...] Veseleći se velikim uspjesima HKP-a na području čisto prosvjetnih organizacija kao i organizacija na drugim područjima katoličkog rada, članovi Seniorata nastojat će, da između organizacija, koje djeluju na tim raznim područjima ne vlada neprijateljstvo ili potpuna odijeljenost, nego paralelan rad i međusobna indirektna povezanost. Ta povezanost bit će u tome, da će članovi organizacije mješovite KA-e isticati svoj vjersko-moralni odgoj u organizacijama čiste KA-e i da će svoj rad u udruženjima mješovite KA-e razvijati prema vjersko-moralnim načelima Crkve i čiste KA-e. Takova povezanost svih tih organizacija i područja u svrhu vjerskog preporoda cijeloga javnog i privatnog života ostvaruje od svih tih različitih organizacijskih oblika u jedan veliki Katolički Pokret."¹⁵

Ovako koncipirana deklaracija, u javnosti je imala negativnog odjeka; time je zapravo definirano oportuno djelovanje Seniorata koje je podjelom KA-e na čistu i mješovitu, konačno i javno obznanio da ne kani provesti reforme, koje je zahtijevao episkopat zaključcima iz listopada 1926. i 1927. godine te da HKS i nadalje ostaje vrhovni forum HKP-a. U tu svrhu koncem 1927. isključio je Orlovsku organizaciju iz HKP-a i sustavno je difamirao pred crkvenim autoritetom. Takvim postupcima napravljen je još veći jaz između dviju organizacija: istovremeno je Seniorat zapriječio vodstvu KA-e da "ne dira u samu bit" njegova Pokreta.

U međuvremenu u Zagrebu je od 12. do 13. listopada 1928. zasjedala Biskupska konferencija na kojoj je bio nazočan i nuncij msgr. Hermenegildo Pelegrinetti. Sjednica je bila u znaku brojnih političkih zbivanja i političke krize koja je zahvatila Kraljevinu SHS nakon ubojstva hrvatskih parlamentaraca i zasigurno se očekivala i osuda politike HPS-a, čiji je predsjednik Stjepan Barić bio ministar u beogradskoj Vladi. No poslanica BK-a bila je nejasno intonirana.

¹⁵ Deklaracija Hrvatskoga katoličkog Seniorata, *Narodna Politika* (1928) br. 115, 1.

U poslanici između ostalog biskupi pišu: "Svećenici su i državljani, pa je stoga svaki svećenik slobodan, da se služi pravima, što mu ih državni zakoni daju i da nesmetano vrši dužnosti, koje mu zakoni kao državljaninu nameću; slobodan je dakle da se u širem smislu riječi bavi politikom. Toga svećenicima nitko ne može poreći niti zabraniti. Ali svećenici ne smiju nikada pustiti s vida, da su oni u prvom redu dušobrižnici [...]. Djelovanje svećenstva na političkom polju treba da bude bez strasti, bez mržnje i bez ličnih uvreda. Zato ubuduće imadu da prestanu javne političke izjave pojedinaca i svećeničkih zborova u prilog pojedinih stranaka, jer se time svećenici izlažu mržnji protivničkih tabora i u narodu raspiruje omraza. Bezuvjetno imadu da prestanu javni međusobni napadaji svećenika [...]"¹⁶

Brojna pitanja nakon sjednice i dalje su ostala otvorena, a na upit novinara "je li episkopat zauzeo stanovište u pitanju odnosa hrvatskog naroda prema današnjem režimu?" tj. prema Koroščevoj vladi, biskup Antun Akšamović je diplomatski odgovorio: "O tome nismo raspravljali. Izvan je našega djelokruga, da se bavimo političko-stranačkim poslovima [...]. Naši vjernici pripadaju svim političkim strankama. Politička ideologija, moja i ostale gospode biskupa je ista, kao i cijeloga hrvatskog naroda. Ja za sebe mogu reći, da borbu hrvatskog naroda za punu ravnopravnost u državi smatram pravednom. Ja sam uvjeren, da će hrvatski narod, boreći se za svoje ideale, znati procijeniti i blagodati, koje proizlaze iz našega državnog ujedinjenja."¹⁷

Mnogi su u hrvatskoj javnosti poslanicu episkopata iščitavali kao osudu politike HPS-a i njegova vodstva HKS-a iako su glavna pitanja, odnos HKS-a i KA-e i dalje ostala otvorena.

3. DIKTATURA KRALJA ALEKSANDRA I. KARAOĐEVIĆA I ZABRANA RADA

Potkraj prosinca 1928. u Beogradu su bile završene sve pripreme za novi smjer državne politike. Narodna skupština Kraljevine SHS održala je svoju posljednju sjednicu 28. studenoga 1928., a vlada dr. Antona Korošča podnijela je ostavku 30. prosinca 1928. Na dvoru su započele uobičajene konzultacije sa šefovima političkih stranaka, iako je kralj već imao gotovo rješenje. Maček je tom prilikom zatražio punu promjenu državnog uređenja, i to tako da se

¹⁶ Prava riječ u pravi čas. Naši biskupi govore, *Katolički tjednik* (1928) br. 47, 1.

¹⁷ Izjava biskupa dr. Akšamovića, *Narodna politika* (1928), br. 42, 2.

uspostave državne i kulturno-povijesne posebnosti sa svojim saborima i vladama, što znači izričiti prijelaz na federativno uređenje.¹⁸

U priopćenju iz kraljeva ureda objavljeno je da nema mogućnosti ni za kakvo parlamentarno rješenje, čime je jasno naznačen smjer nove državne politike. Dana 6. siječnja 1929. kralj Aleksandar proglasio je manifest kojim se ukida parlamentarni sustav i uvodi kraljeva diktatura. Nakon formalnog proglašenja diktature sastavljena je i nova vlada, s generalom Petrom Živkovićem na čelu. U vladu su ušli "kraljevi" ljudi iz vodstva Radikalne i Demokratske stranke, pa disidenti iz nekoliko dotadašnjih stranaka. U vladi je bilo i nekoliko manje važnih ličnosti iz Hrvatske, među njima i neki privrednici. Dotadašnji predsjednik vlade Anton Korošec bio je u novoj vladi ministar prometa. Bivši ministar Stjepan Barić bio je primljen u audijenciju kod kralja Aleksandra. Sadržaj njihova razgovora nije poznat, ali se S. Barić poslije toga, navodno, zadržao još nekoliko dana u Beogradu.¹⁹

Zabranjen je rad svih političkih stranaka i vjerskih društava. Ukinuta su izabrana predstavništva u općinama i drugim ustanovama. Dne 21. siječnja 1929. vodstvo Hrvatske pučke stranke dobilo je odluku ravnateljstva zagrebačke policije o raspuštanju stranke.²⁰ Time je završen desetogodišnji rad "političke grane" HKP-a, iako su njegove ostale organizacije predvođene Senioratom nastavile i dalje djelovati. Odlaskom te "katoličke" političke stranke sa scene uklonjena je strančarska politika i izvor svih trzavica, a usvojena su, barem verbalno, načela Katoličke akcije.²¹

Iako je uvođenje diktature kralja A. Karađorđevića bilo u službi jedne politike – jugoslavenske, nakon likvidacija banske časti, Sabora i hrvatskoga državnog prava u Hrvatskoj, uslijedilo je sustavno ekonomsko izrabljivanje Hrvatske i Hrvata, nakon uništenja hrvatske vojske, uvođenja sustava batinanja i kategorije "protudržavnog elementa" te nakon ubojstva hrvatskih zastupnika u parlamentu. Bilo je to točno deset godina poslije prve Aleksandrove proklamacije u kojoj je obećao da će se "u svemu nepokolebivo držati načelo

¹⁸ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, 1998., 163.

¹⁹ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske, II. dio.*, Zagreb, 1990., 227.

²⁰ Redarstveno raspuštanje HPS, HSS, HFSS, HSP, *Narodna politika* (1929), br. 19, 1.

²¹ Zlatko Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva, hrvatska pučka stranka u političkom životu kraljevine SHS 1919-1929.*, Dom i svijet, Zagreb, 1998., 73; Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903-1945.*, Zagreb, 2004., 180.

ustavno-parlamentarne vladavine, koje će biti kamen temeljac naše slobodnom voljom naroda stvorene države”.²²

Kralj je u svom Manifestu sebe označio kao jedinog zakonodavca koji će ubuduće donositi zakone svojim ukazima. Zanimljivo je napomenuti da u tekstu manifesta kralj naređuje, zapovijeda i traži od svih da mu se pokoravaju. Njemu su bili podređeni svi žitelji države, a on nikome nije odgovoran. Srpski političari favorizirali su ideju nacionalnog jedinstva, a mislili su na stvaranje velike Srbije. Eliminaciju katolicizma i islama te uvođenje pravoslavlja kao spasonosnog rješenja za sve narode na prostoru države. Katolička Crkva bila je najveća prepreka takvu programu, koju je trebalo ukloniti, najprije zbog njezine dosljednosti hrvatskoj tradiciji i kulturi.

U Proklamaciji kralja Aleksandra I. Karađorđevića ističe se da je zadnji cilj njegova vladanja i najviši zakon zemlje narodno jedinstvo i državna cjelina. Pod narodnim jedinstvom podrazumijevalo se integralno jugoslavenstvo kao najviši oblik nacionalne svijesti građana. Glavna poprišta zbivanja i proklamiranja ideje jugoslavenstva bile su kulturne i prosvjetne institucije, državi uredi, uopće cjelokupni prostor gdje se je mogla favorizirati ideja nacionalnog jedinstva. “Posebna uloga u promicanju ideologije integralnog nacionalnog jugoslavenstva bila je dodijeljena Sokolu, koji je Zakonom o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije od 5. prosinca 1929. prerastao od tjelovježbenog pokreta do državne institucije.”²³ Osim Sokola, jugoslavensku su ideologiju promicali također starokatolici, masoni, Orjuna kao i ugledni pojedinci. Katolička Crkva nije se složila s tako sveobuhvatnom državnom ideologizacijom, napose u području prosvjete i kulture.

4. NOVI SPOR IZMEĐU SENIORATA I KATOLIČKE AKCIJE

Seniorat se već potajno sastao u siječnju 1929. godine na sjednici na kojoj se raspravljalo o uspjesima i neuspjesima organizacija HKP-a. Početkom 1929. imao je oko 200 članova te je nastavio i dalje s radom kao tajno društvo. Nije se odrekao seniorske ideologije ni nakon ukidanja njihove stranke i njezina definitivnog silaska s političke pozornice 1929. Stranački list *Narodna politika* odlukom vlasti imao je biti izvanstranački list. Novo uredništvo lista 30. siječ-

²² Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, 274.

²³ Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*, 272; Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 189.

nja 1929. pokušalo je predstaviti ovaj list koji bi odgovarao novim prilikama i potrebama HKP-a, ali njegova politička stranačka prošlost nije se mogla lako zaboraviti. Iako su izgubili političku stranku, domagojci su razmišljali o novoj orijentaciji svoga djelovanja. Prihvatili su načelo da organizacijsku strukturu pokreta preuzima i daje Katolička akcija, ali su tvrdoglavo nastavljali biti samosvojni.²⁴ *Narodna politika* u svojem lipanjskom broju najavljuje da prestaje izlaziti s motivacijom, da su “uredništvo i uprava ‘Narodne Politike’ odlučili uvaživši nove prilike i nove potrebe HKP obustaviti s današnjim datumom ‘Narodnu Politiku’, da time ustupe mjesto novom, nezavisnom hrvatskom katoličkom informativnom nestranačkom dnevniku ‘Hrvatskoj Straži’, koja će izlaziti od srpnja o.g. i koja će moći još uspješnije vršiti zadaće hrvatskoga katoličkog dnevnika.”²⁵

Prvi broj *Hrvatske Straže* pojavio se 2. srpnja 1929. godine, a kao njegovi izdavači potpisani su: Odbor Hiljadara, Pijevo društvo, Narodna prosvjeta i Mahnićeva Baština. Cijelo osoblje i uredništvo lista prešlo je iz *Narodne politike*. Da bi osiguralo potpuni domagojski upliv u razvoju lista, uredništvo *Hrvatske Straže* već je prije izlaženja lista kompletiralo uredništvo.²⁶ Prvo uredničko vijeće činili su sljedeći članovi: Dominik Premuš, predsjednik; Velimir Deželić, st.; vlč. Vladimir Kordić; Velimir Deželić, ml.; Stjepan Bakšić; Petar Grgec; Marijo Matulić; kanonik Milan Strahinščak; Stjepan Markulin; Josip Lončarić; Janko Šimrak, tajnik; Ljubomir Maraković; Josip Andrić; Mate Ujević i Juraj Ščetinac.²⁷

Iako je episkopat od samoga uvođenja Katoličke akcije želio da bude prisutan i jedan katolički nestranački list, nije mu to polazilo za rukom. Najprije stoga jer je Seniorat izdavao svoj list *Narodna politika* koji je u javnosti navodio kao katoličke novine, iako je bilo očito da je riječ o političkom dnevniku. No kada nije uspio uvjeriti episkopat i javnost da je riječ o “katoličkom dnevniku”, željeli su da list bude pod njihovom kontrolom. Kada u tome nisu uspjeli, najavili su da ustupaju mjesto “nezavisnom katoličkom informativnom nestranačkom dnevniku” – *Hrvatskoj Straži*. Bila je to još jedna u nizu obmana HKS-a. Niti je bio nezavisni, ni hrvatski, ni katolički, ni nestranački.²⁸

²⁴ AIM, Augustin Guberina, *Zelena knjiga*, (rukopis), 245-246.

²⁵ Narodna Politika kao dnevnik, *Narodna Politika* (1929), od 30. siječnja, 1.

²⁶ AIM, A. Guberina, *Zelena knjiga*, 324 (rukopis).

²⁷ Josip Buturac, Katolički dnevnik Hrvatska Straža 1929.-1941., *Croatica Christiana Periodica* 23 (1989), 149.

²⁸ AIM, A. Guberina, *Zelena knjiga*, 322-325.

Za razliku od *Hrvatske Straže*, koja je pisala vrlo pristrano, HOS je na sam dan proglašenja diktature 6. siječanj 1929. izdao prvi broj tjednika *Nedjelja*. Bio je to tjednik, tj. *Glasilo za katolički rad, prosujetu i socijalni život*, koji je uistinu branio katoličke dimenzije hrvatske kulture i katolištvo protiv raznih vrsta napadaja. Jednako tako je branio i hrvatstvo. No treba istaknuti da je orlovsko vodstvo uvijek naglašavalo potrebu razumijevanja što je zdravi nacionalizam: "Nacionalizam je [...] lijepa ideja, dokle god je u skladu s pravednim idealima čitavoga čovječanstva i svakoga naroda."²⁹ Stoga za orlove narodnost nije smjela biti vrhovnim načelom, nego je to mjesto morala zauzimati vjera.

Iako je vodstvo Seniorata naglasilo da je uvođenjem Katoličke akcije nestalo razloga za daljnje nesuglasice među katolicima, pa su u svome glasilu najavili da će pobijati "protukatoličke i protuhrvatske tendencije i odgajati narod po zdravim katoličkim načelima",³⁰ ništa od toga nije bilo istina.

Prvi sukob pojavio se još kod utemeljenja *Hrvatske Straže*, kada je vodstvo HOS-a zahtijevalo na temelju dotadašnjih odluka episkopata i "čvrstih dogovora" da u redakciju lista bude primljen jedan član HOS-a, kojega bi oni odredili. Dr. Matulić je navodno tada ustvrdio kako je "cijela profesionalna redakcija već popunjena [...] no ukoliko HOS želi delegirati svojega čovjeka za redakciju, neka ga on plaća dok ne dođe do ispražnjenoga mjesta [...]".³¹

Do žestoke polemike između HOS-a i HKS-a došlo je u kolovozu 1929. kada je uredništvo *Nedjelje* napalo *Hrvatsku Stražu* zbog novih-starih dokaza da "uredništvo vodi 'Hrvatsku Stražu' smjerom ideologije bivše HPS".³² Tako dr. Živković, oslikavajući stanje unutar HKS-a u svome članku između ostalog piše: "Tko svoju političku stranku smatra isključivo katoličkom, a svoje pristaše jedinim dobrim katolicima u zemlji; tko se stavlja na stanovište, da pristaše drugih političkih organizacija ne mogu biti dobri katolici ili barem potpuno dobri, kao oni njihovi – taj ne radi u duhu Katoličke Akcije niti katoličke misli uopće. Radi samo sa stanovišta svoga političkoga programa, a valjda za interese svojih političkih težnja [...]".³³ Kritika HOS-a odnosila se na *Hrvatsku Stražu*, koja je ostala i dalje glasilo

²⁹ Avelin Čepulić, Crkva i nacionalizam, *Nedjelja* (1929), br. 39, 1.

³⁰ Narodna Politika kao dnevnik, *Narodna Politika* (1929) od 30. siječnja, 1.

³¹ AIM, A. Guberina, *Zelena knjiga*, 325.

³² Andrija Živković, Novi smjer HS, *Nedjelja* (1929) od 18. kolovoza, 1.

³³ *Isto*.

samo domagojskoga pokreta, njegove ideologije i njegova vodstva – Seniorata.

Kolike su razlike postojale i kakove su naravi bile, najbolje nam može pokazati pismo Seniorata upućeno HOS-u 2. rujna 1929. godine. Iako je u prvi mah izgledalo kao ruka pomirnica, u njemu se nazire perfidnost jedne kontinuirane politike Seniorata koji nije kanio odustati od svojih ciljeva niti pod koju cijenu. Tako se u pismu u točki 3 ističe: “Organizacije udružene u KA neka se ne napadaju uopće ni privatno ni javno, a isto tako pojedini članovi neka ne unose u organizacije svojih ličnih razmirica. Načelne i osobne sukobe neka rješavaju crkveni forumi i forumi KA.”³⁴

Seniorat je računao da će, prihvati li HOS ovaj prijedlog bez ograda, on pobijediti sa svojom strukturom i kroz najkraće vrijeme podrži HOS svojoj kompetenciji i tako uspostaviti toliko željeno jedinstvo svoga pokreta. Zrelost tadašnjeg vodstva HOS-a i ostavština Ivana Merza omogućili su vodstvu HOS-a da ne nasjedne suprotnim prijevarama Seniorata.

U odgovoru HOS-a koji je uslijedio 13. rujna 1929. godine između ostalog se naglašava: “Mi smo međutim uvjereni, da bi još od veće važnosti bilo, uopće nastojanje, da se uklone uzroci, koji su doveli i dovode do smetnje u mirnom razvoju hrvatske KA. Tu u prvom redu mislimo na to, da bi valjalo što snažnije naglasiti načelo, da ni jedna organizacija ne odlučuje o stvarima bilo koje druge organizacije, da ni jedna organizacija ne dijeli ostale organizacije prema tome, da li se priklanjaju njezinim ciljevima ili ne, već da opstoji uistinu opća međusobna jednakost. Iz te jednakosti treba da iziđe prava saradnja svih onih organizacija u KA i Hrvatskoga katoličkog narodnog saveza.”³⁵

Ovaj odgovor HOS-a pokrenuo je pitanje sporazuma između HKS-a i HOS-a, koji je Seniorat vrlo vješto izbjegavao. HOS nije nikada dobio odgovor na ovo pismo, iako je inzistirao da se to pitanje napokon riješi. Vodstvo HOS-a ostalo je dosljedno Merzovoj ideji te nije popustilo nasrtajima domagoizma. Zakonom o Sokolu Kraljevine Jugoslavije od 5. prosinca 1929. bilo je raspušteno i zabranjeno

³⁴ AIM, A. Guberina, *Zelena knjiga*, 246.

³⁵ U odgovoru HOS-a zapravo se iznosi 'bit' svih nesporazuma i animoziteta između dviju organizacija. “Trebalo naglasiti načelo, da ni jedna organizacija ne odlučuje o stvarima bilo koje druge organizacije, da ni jedna organizacija ne dijeli ostale organizacije prema tome, da li se priklanjaju njezinim ciljevima ili ne, već da opstoji uistinu opća međusobna jednakost. Iz te jednakosti treba da iziđe prava saradnja svih onih organizacija u KA i HKNS.” Navedeno prema A. Guberina, *Zelena knjiga*, 248.

Orlovstvo u Jugoslaviji.³⁶ Odmah nakon stupanja na snagu Zakona o Sokolu, Seniorat je smatrao da je došao trenutak da konačno uspostavi jedinstvo svoga pokreta. U tu svrhu uputio je pismo episkopatu Kraljevine Jugoslavije, u kojemu ga podsjeća na novi zakon te "Omladinski savez" koji nije bio zakonom zabranjen, stoga se predlaže "da se naredi Orlovima, da stupe u Omladinski Savez".³⁷

Reakcija episkopata bila je suprotna očekivanjima Seniorata. Ne samo da episkopat nije napisao takvu direktivu kojom bi se Orlovstvo podvrglo Senioratu preko "Omladinskog saveza", već su uputili vlasti oštru notu zbog novoga zakona i raspuštanja Orlovstva. Ujedno su HOS-u sugerirali da ne stupaju u jugoslovenski Sokol, već da se organiziraju na najbolji mogući način, prema nastalim prilikama.

5. OSNIVANJE "KRIŽARSKE ORGANIZACIJE" 1930. GODINE, NOVOGA KRILA KATOLIČKE AKCIJE

Odmah nakon raspuštanja Orlovstva, već u siječnju 1930. stvarao se plan za osnivanje nove organizacije, Križarske organizacije. Marica Stanković u svojim memoarima prisjeća se tih događaja. "Križarstvo će biti idejni baštinik Orlovstva. I ona će se u svome radu sasvim naslanjati na Crkvu[...]. I ona će se boriti, da Krist zavlada u Hrvatskoj. I ona će se hraniti bogatstvom duše Ivana Merza".³⁸ Osnivanju Križarstva umnogome je potpomogao Ivan Merz kao i njegov posljednji članak pod naslovom "Križari novog vijeka"³⁹ što ga je Merz napisao i osobno predao u tisak, a objavljen je u glasilu Orlovske organizacije, u istom mjesecu u kojem je i umro – svibnju 1928. godine.

³⁶ Isti dan je beogradska *Politika* objavila komentar pod naslovom "Sokol Kraljevine Jugoslavije" koji je prenio osječki *Hrvatski list*; u komentaru se daje obrazloženje razloga zašto je donesen taj zakon. Prvo se ustvrđuje da je nedovoljna gimnastička nastava u školama dok dodatni tjelesni odgoj koji dobiva mladež u raznim organizacijama, nije u skladu s odgojnim ciljem i vodio je plemenskoj i vjerskoj podvojenosti. Kao drugi razlog ukidanju navodi se "da je takav novak u vojsci nespreman ili čak odgojen u sasvim drugom duhu umjesto da bude zadahnut nacionalnom i državnom idejom". *Službene novine*, 1929., br. 287, 1-2; Sokol Kraljevine Jugoslavije, *Hrvatski list* (1929), br. 336, 3.

³⁷ AIM, A. Guberina, *Zelena knjiga*, 249; F. Veraja, *Ivan Merz, Pionere dell' Azione Cattolica*, 129.

³⁸ Marica Stanković, *Mladost vedrine*, Zagreb, 1944., 28.

³⁹ Ivan Merz, *Križari novoga vijeka*, *Orlovska straža* (1928) 5, 130-134.

Ivan Merz u članku jasno iznosi što treba Orlovska organizacija, te kakav se idealizam i angažiranost u katoličkom apostolatu traži od pripadnika Orlovstva. Taj je članak u stanovitom smislu i bilanca njegova rada i nastojanja koji je od Orlovstva učinio odgojno-apostolsku katoličku organizaciju za mladež. Njegove ideje Orlovstvo je već provodilo i tako je pripremio plodan teren za Križarstvo koje ih je nastavilo ostvarivati i usavršavati.⁴⁰

Godinu dana nakon smrti Ivana Merza rađa se nova katolička organizacija za mladež – Križarstvo, životno djelo Ivana Merza.

Zasluga za prihvaćanje križarskoga imena za novu katoličku organizaciju pripada upravo dr. Ivanu Merzu, koji se još za vrijeme studija u Parizu upoznao s francuskim Euharistijskim križarima i nastojao je širiti njihove ideje. Od njih je uzeo i lozinku “Žrtva – Euharistija – Apostolat”, koju je dao Orlovstvu, a preuzelo ju je 1930. Križarstvo (...).⁴¹

Osnivači i prvi organizatori bili su: o. Josip Vrbanek⁴², D. I.; dr. Ivo Protulipac; msgr. dr. Milan Beluhan; dr. Avelin Čepulić, liječnik; dr. Drago Cerovac pravnik; prof. Slavko Šarić; Franjo Gložinić i prof. Ivan Oršanić. Dr. Beluhan bio je generalni duhovnik organizacije, a njegov zamjenik zauzeti i aktivni duhovnik orlova o. Bruno Foretić, D. I.⁴³

O osnivanju Križarstva svjedočio je i glavni suosnivač hrvatskih Križara Isusovac o. Josip Vrbanek, koji u poglavlju biografije o Ivanu Merzu “Vitez Kristov – Ivan Merz” piše o detaljima ustrojanja Križarstva. “Vanjska pogibao prijetila je od vlade, koja je sebi svojatala sav tjelesni i prosvjetni odgoj. Da zaštiti Orlovstvo pošao je dr. Avelin Čepulić kod ministra Pribičevića na razgovor, ali je u razgovoru s njime naišao samo na osudu i potpuno nerazumijevanje u pitanju Orlovstva. Stoga je vodstvo organizacije odlučilo da cijela

⁴⁰ I. Merz, Križari novoga vijeka, *Orlovska straža* (1928) 5, 130-134; Božidar Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, Križarska organizacija postulata za beatifikaciju Ivana Merza, Zagreb, 1995., 77-78.

⁴¹ Josip Vrbanek, *Vitez Kristov – Ivan Merz*, Zagreb, 1943., 157-162; B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 88.

⁴² Josip Vrbanek, D. I. (1882.-1945.) rodio se u Zorkovici kod Vivodine. Studij teologije završio je u Zagrebu, gdje je zaređen za biskupijskog svećenika. Godine 1911. stupa u isusovački red, a nakon novicijata odlazi na studij u Innsbruck. Bio je odgajatelj u Nadbiskupskom dječjačkom sjemeništu u Zagrebu te profesor u travničkom sjemeništu. Bio je dugi niz godina duhovnik bogoslova i profesora teologije u Zagrebu, Senju, Splitu i Sarajevu. Objavio je nekoliko knjiga, među kojima i biografiju Ivana Merza: *Vitez Kristov. Dr. Ivan Merz*, Zagreb 1943.

⁴³ *Spomennica. Dr. Ivan Protulipac 1899- 1946.*, Zagreb, 1996., J. Vrbanek, *Vitez Kristov*, 157-162., B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 87-91.

organizacija pristupi u Apostolat Molitve i da se posveti Presvetom Srcu Isusovu. Prema svjedočenju p. Josipa Vrbaneke uprava Apostolata Molitve predložila je nadbiskupu Baueru, da će ona okupljati napuštenu mladež po uzoru francuskih križara. Nadbiskup Bauer je prihvatio, a dr. Ivo Protulipac i poslije dr. Avelin Čepulić uz sudjelovanje upravitelja apostolata sastavili su Pravila križara koja su zadržala organizacijski oblik Orlova, a pojačala su vjerski i odgojni moment. Tako na ideji Apostolata Molitve utemeljenu Organizaciju križara potvrdio je nadbiskup dr. Bauer.⁴⁴

O prvim danima osnivanja nove Organizacije križarstva, prisjeća se i Marica Stanković koja piše da je mali krug ljudi stvarao prva Pravila i sudjelovao u njihovu pisanju. "Sastajali smo se Isusovac o. Josip Vrbaneke, dr. Avelin Čepulić i preč.g. dr. Milan Beluhan u odvetničkom uredu dr. Ive Protulipca, na uglu Bakačeve ulice ili u govornici isusovačkog samostana",⁴⁵ kada je donesena odluka da se osnuje nova, Križarska organizacija.⁴⁶ Pravila koja su bila sastavljena zapravo su samo prepravljena Pravila Hrvatskog orlovskog saveza, koja je nadbiskup Antun Bauer odobrio 6. siječnja 1930. godine⁴⁷ za svoju nadbiskupiju, zatim krčki, šibenski, sarajevski, hvarski i subotički ordinarij.⁴⁸

Vrhbosanskom nadbiskupu Ivanu Ev. Šariću osobno je dr. Ivo Protulipac odnio Pravila "Križara" u Sarajevo, koje je nadbiskup Šarić 21. travnja 1930. odobrio, te je uputio svećenstvu posebnu poslanicu u kojoj nalaže da se taj dan proslavi u svim župama. Šibenski biskup Jerolim Mileta uputio je dopis "Velikom križarskom bratstvu", 19. travnja 1930. u kojemu daje punu potporu novoj katoličkoj organizaciji. Iako Križari formalno-pravno nisu dobili odobrenje za osnivanje i rad policija je tajno pratila njihov rad o čemu postoji opširno izvješće o njihovoj djelatnosti.⁴⁹ Tek što su napisana

⁴⁴ J. Vrbaneke, *Vitez Kristov*, 157-162., B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 57-62.

⁴⁵ Marica Stanković, *Mladost vedrine*, Zagreb, 1944., 5; Ivo Protulipac, *Uspomene iz nedavne prošlosti*. *Nedjelja* (1936) 14, 20.

⁴⁶ Ivo Protulipac, *Uspomene iz nedavne prošlosti*, 20; Božidar Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 87.

⁴⁷ Arhiv hrvatske biskupske konferencije (AHBK), Posebni fascikli "Križari" br. 36; Ivan Čubelić, *Biskupske konferencije Jugoslavije i Hrvatski katolički pokret (1919 - 1945.)*, u: Zlatko Matijević (ur.), *Hrvatski katolički pokret*. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001., KS, Zagreb, 2002., 514-544; Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.*, Zagreb, 2004., 192.

⁴⁸ M. Stanković, *Mladost vedrine*, 27., AIM, *Zelena knjiga*, 250.

⁴⁹ Hrvatski državni arhiv (HDA), Kraljevska banska uprava Savske banovine u Zagrebu, br. 115, Str. pov. 1930., 24. januara 1930., VII/1930., br. 1194., kut.

Pravila Križarske organizacije, policija je uz pomoć svojih doušnika započela s progonom njihovih utemeljitelja. Ivo Protulipac je već 27. siječnja 1930. bio uhićen u svojem uredu gdje je izvršena policijska premetačina i zatim prepraćen u istražni zatvor gdje je proveo u pritvoru tri tjedna, sve do 15. veljače 1930.⁵⁰ U premetačini stana pronašli su jedno njegovo pismo upućeno vlč. Anti Braškiću u Split. To pismo su činovnici na pošti otvorili, fotografirali i ponovno uputili adresiranome. Upravo sadržaj pisma je bio glavna inkriminacija za optužbe protiv dr. Protulipca.⁵¹ Čim je Vlada dobila ovo pismo u ruke, naložila je da se uhiti dr. Protulipac i pozvala k sebi neke biskupe da ih informira kako ih tobože dr. Protulipac i ostali o Križarima varaju.

U kampanji protiv dr. Protulipca i Križara našao se u društvu s Vladom i Seniorat koji je inkriminirano pismo umnožio i razaslao svećenstvu i Episkopatu prikazujući biskupe i dr. Protulipca koji pokušava varati vladu i biskupe. Na taj način su željeli kod svećenstva i Episkopata diskreditirati križarsko vodstvo i vladu ohrabriti u odluci da ne dopusti križarsku organizaciju.⁵²

Uhićeni, saslušani pa potom pušteni bili su i autori "Križarskih pravila", don Josu Felicinović i Frane Grgić. I biskupi Akšamović i Bonefačić privedeni su na obavijesne razgovore, a nadbiskup Bauer je pozvan 29. siječnja 1930. u Beograd gdje je bio izložen velikom pritisku da obustavi rad Križara.⁵³ Bauer nije želio pristati na ucjene, ali je ipak na kraju popustio te pristao da se dijelom izmijenjene Pravila Križara, kojim se željelo naglasiti da je Križarska organizacija isključivo vjerska organizacija.⁵⁴ Teškom mukom uz veliki zaplet vlast je odobrila Pravila i naložila da se ne ometa osnivanje Križarske organizacije ukoliko on ostaje u strogo vjerskim okvirima. Iako je represivni aparat naknadnim aktivnostima nastojao sve učiniti da zapriječi osnivanje i razvoj Organizacije u tome nisu uspjeli. Uz pomoć biskupa i svećenika stvarali su se ozbiljni planovi nove

21. Dopis je upućen "Svim sreskim načelnicima", "Svim predstojnicima gradskih policija" i "Upravniku policije Zagreb". U potpisu Šilović.

⁵⁰ Ivo Protulipac, Uspomene iz nedavne prošlosti, 20; B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 187.

⁵¹ AIM, *Zelena knjiga*, 251-253. Vlada je inkriminirala iz pisma sljedeće stavke: "Držat ćemo se, kao da se radi o crkvenoj organizaciji, a radić će se faktično kao do sada" i "Ja ću Vam donijeti pravila, kakva se mogu njemu predati, a ovo što prilazem je samo Vama za informaciju".

⁵² AIM, *Zelena knjiga*, 253.

⁵³ Arhiv Hrvatske biskupske konferencije (AHBK), Zapisnik sjednice BK 1930/I., J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 193.

⁵⁴ AIM, *Zelena knjiga*, 25; B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 78.

katoličke organizacije. Nadbiskup Bauer uputio je 22. ožujka 1930. Okružnicu svećenstvu zagrebačke nadbiskupije u kojoj nalaže osnivanje križarskih društava.

Osnivačka skupština Križarske organizacije, održana je 6. travnja 1930., u Zagrebu na kojoj je izabrano vodstvo Križara.⁵⁵ Prema Pravilima Križara, Križarstvo se definira kao “katolička organizacija s ciljem, da preko odgoja omladine po radikalno vjerskom duhu, te pravom kršćanskom prosvjetom i staleškom povezanošću stvori Bogu i Crkvi vjeran katolički, prosvjetljen, socijalno kršćanski uređen i organiziran narod”.⁵⁶ Nova organizacija postala je dijelom velike svjetske molitvene organizacije – Apostolata molitve. Učinjeno je to sporazumno s Nadbiskupom i upraviteljstvom Družbe Isusove, da se tako organizacija lakše sačuva pred vlastima. No Križarstvo je od prvih svojih dana u svome radu slijedilo načela Katoličke akcije onako kako ih je katoličkom svijetu predao Pio XI., kako je tražio Episkopat i kako ih je u Orlovstvu proveo dr. Ivan Merz. Učlanjenje Križarstva u Apostolat molitve bilo je privremeno, a kasnije će Križarstvo biti imenovano službeno Katoličkom akcijom, koju je i po svrsi i po načinu rada uvijek provodilo.⁵⁷

I križarske organizacije razvile su snažan i sadržajan vjerski život, prema načelu koji je i sam Merz zagovarao, a to je “obnoviti sve u Kristu”. Upravo i geslo koje su Križari, uzeli: “Žrtva – Euharistija – Apostolat”, je to na poseban način naglašavala. Osim tjednika *Nedjelja* imali su službeno glasilo Križarske organizacije *Križ*, koje je zbog pritiska vlasti promijenilo 1934. ime u *Križarska straža*.⁵⁸

Središte Križara nazivalo se: Veliko križarsko bratstvo (VKB), a za Križarice Veliko križarsko sestrinstvo (VKS), a nalazilo se na adresi Palmotićeve 3 u Zagrebu. Za pojedine biskupije osnovana su tzv. Križarska okružja.

Veliko križarsko bratstvo (Sestrinstvo) provodilo je svoj rad i organiziranje Križara (Križarica) preko Križarskog bratstva (Sestrinstva) po pojedinim mjestima. Križarska bratstva su se okupljala u pojedinim mjestima u mjesnim križarskim zajednicama, a u poje-

⁵⁵ B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 285; Božo Goluža, *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini 1918.-1941.*, Mostar, 1995., 163; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 193.

⁵⁶ AIM, *Pravila Križara*, Zagreb, 1930., 3–7; B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 84.

⁵⁷ AIM, *Zelena knjiga*, str. 255., B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 91.

⁵⁸ Izdavali su također i mjesečnik *Socijalni rad* (1937./39.), list za najmlađe *Vrtić* (1931.), a mnoga križarska društva izdavala su svoje listove. Usp. V. Kunić, *Križarski društveni listovi*, *Križ* 2 (1931) 1, 18-19; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 197.

dinim krajevima u krajevima središta križarske organizacije, a u pojedinim biskupijama u Križarska okružja. Prve organizacije nove križarske organizacije ženskog dijela bile su: Zagreb, Križarsko sestrinstvo I. u Palmotićevoj ulici, Križarsko sestrinstvo II. u župi sv. Antuna, Akademsko Križarsko sestrinstvo te društva u Ivanić Gradu, Zaboku, Bjelovaru, Kutini, Kopbašu, Lipovljanima, Karlovcu, Kotoribi, Podravskoj Slatini, Požegi i drugim mjestima u Hrvatskoj. Prema uzoru na osnivanje VKB-a krovna organizacija Križarica bila je "Veliko križarsko sestrinstvo" (VKS) osnovano na samu Cvjetnicu, 13. travnja 1930. Za predsjednicu VKS-a izabrana je Marica Stanković, za zamjenicu Vlasta Arnold i tajnicu Vilma Bielen.⁵⁹

Zasluga za prihvaćanje križarskoga imena za novu katoličku organizaciju pripada p. Josipu Vrbaneu koji je po uzoru na Francuze novu organizaciju Križara upisao u Apostolat molitve kao što je to u Francuskoj i tako spasio Križare da ih nova vlast nije dokinula.

Pristupanje u Križarsku organizaciju nije bio samo jedan običan, administrativan čin. Budući da je Križarska organizacija bila crkvena organizacija, to se i primanje na svečani način odvijalo u nazočnosti crkvenog službenika u crkvenom prostoru, prije ili nakon svete mise, a vjernički puk je nato bio pripremljen u propovijedi.⁶⁰

6. ULOGA NADBISKUPA DR. ALOJZIJA STEPINCA 1934. U HOMOGENIZACIJI KATOLIČKE AKCIJE

Cijelo iduće desetljeće za Križarske organizacije bilo je živo i uzbudljivo, prepuno napetosti, neizvjesnosti, jednom riječju, "turobno desetljeće" u kojemu se David nadmetao protiv Golijata. Ponovna aktualizacija Katoličke akcije javlja se u svibnju 1934. godine dolaskom Alojzija Stepinca za nadbiskupa koadjutora s pravom nasljedstva u Nadbiskupiji zagrebačkoj. O tom događaju svjedoči zapisnik 74. sjednice vodstva VKB-a koja je održana 30. svibnja 1934., kojoj su nazočili: dr. Protulipac, Šarić, Ramljak, dr. Čepulić i Malinar. U Izvješću se između ostalih ističe: "Dr. Alojzije Stepinac postao je zagrebačkim nadbiskupom koadjutorom. Time smo dobili za našu organizaciju sigurnog zaštitnika. On se je istakao u radu u našim omladinskim organizacijama u Krašiću, držao je križarima duhovne vježbe i posvećivao zastave. Dr. Protulipac će osobno čestitati u ime

⁵⁹ J. Vrbaneu, *Vitez Kristov*, 162; M. Stanković, *Mladost vedrine*, 12.

⁶⁰ AIM, *Pravila "Križara"*, 12; B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 122.

organizacije, a mi ćemo mu uoči posvete održati bakljadu.”⁶¹ “U to ime, dr. Stepinec je primio Veliko križarsko bratstvo i Veliko križarsko sestrinstvo u audijenciju 15. lipnja kojom prilikom su mu darovali s posvetom Merzovu knjigu. Tom prilikom nadbiskup je obećao da posjetiti bolesnu gđu Merz, majku Ivana Merza. Isti dan je obavio taj pohod u pratnji tajnika VKB-a.”⁶² Nadbiskup Stepinac revno je sudjelovao na križarskim proslavama i priredbama. Tako je koncem kolovoza 1934. u Krapini održao propovijed na misi prigodom jedne križarske proslave.⁶³

Budući da je nadbiskup Stepinac bio dobro upućen u događaje Križarske organizacije, želio je da u zagrebačkoj nadbiskupiji oživotvori program Katoličke akcije. Za njezina predsjednika predložio je predsjednika Križarstva, dr. Ivana Protulipca. U svezi s time zajedno s nadbiskupom Bauerom izdaje 1934. poznatu “Božićnu poslanicu” o Katoličkoj akciji.⁶⁴ Naglasak je stavljen na vjersku dimenziju društva. Odmah nakon “Božićne poslanice”, uslijedile su sinkronizirane akcije policije i agenata odsjeka za zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine. U svojem dopisu od 22. veljače 1935. upućen svim kotarskim načelnicima i svim predstojnicima gradskih policija u kojima se traži posebno izvješće o aktivnosti Križara i Domagojaca.⁶⁵ Policija je u svojim akcijama vršila premetačine stanova, zastrašivala, privodila i prijetila uglednim članovima Katoličke akcije. Upravo i zbog toga su se aktivisti sve češće obraćali mjesnom biskupu Baueru da ih zaštiti od progona policije.⁶⁶ Nakon pojave niza tekstova kojima se apostrofiraju važnost osnivanja Križarske organizacije, oglasio se je Seniorat, koji je još jednom zahvalio Stepincu na podršci koju je uputio KA-i ali je pri tome napomenuo i da je “Domagoj” elitno društvo Katoličke Akcije, te da društvu predstoji uređivanje odnosa s hijerarhijom i s drugim društvima u KA-e.⁶⁷

⁶¹ AIM, *Zapisnik Velikog Križarskog Bratstva, (VKB-a), 30. V. 1934.* (rukopis).

⁶² AIM, *Zapisnik VKB-a 27. VI. 1934.* (rukopis).

⁶³ AIM, *Zapisnik VKB-a 30. VIII. 1934.* (rukopis).

⁶⁴ “Poslanica kleru i vjernicima nadbiskupije zagrebačke o načelima i sastavu Katoličke Akcije”, *Službeni vjesnik Nadbiskupije zagrebačke* (1935) 1, 5–6.

⁶⁵ Hrvatski državni arhiv (HDA), Kraljevska banska uprava Savske banovine, Odsjek za državnu zaštitu, Pov. II. D.Z., broj: 8509-1935., Zagreb 22. februara 1935. god.

⁶⁶ Arhiv Hrvatske biskupske konferencije (AHBK) Zagreb, Poseban fascikl: “Katolička Akcija – Orlovi – Križari”, br. 42.; A. Stepinac, nadbiskup-koordinator, Žalba banskoj upravi Savske Banovine 1934. god.; Poseban fascikl “Križari” br. 36.; Biskupska konferencija 1935., Žalba Ministarstvu unutarnjih poslova u Beogradu zbog progona Križara.

⁶⁷ Duh i smjernice “Domagoja”, *Luč* (1935) 9-10, 2.

Iako su mnogi promatrači i dobri poznavatelji prilika u katoličkim redovima držali da je došao kraj sukobima i razmiricama unutar katoličkih organizacija, bio je to samo privid. Stepinac je već 5. veljače 1936. osnovao Dijecezantsko vijeće Katoličke akcije. Za predsjednika vijeća izabran je dr. Ivan Protulipac, predsjednik Križara. Iako je imao prvotnu nakanu: "ujediniti sve katoličke organizacije" ni samome Stepincu nije pošlo za rukom da ujedini Domagojce i Križare. Seniorat je i nadalje vodio glavnu riječ. Njihova retorika ostala je identična od njihova osnutka: podržati njima najbližu hrvatsku političku opciju. U to vrijeme to je bila politika HSS-ovca Vladka Mačeka.

Novom okružnicom od 26. veljače 1936. nadbiskup Stepinac je formalno inzistirao na ujedinjenju svih društava u Katoličku akciju. Najprije je ujedinio društva muževa i žena, iako nije ukinuo nazivlje organizacija koje je naznačavalo prijašnju pripadnost Domagojaca i Križara. Smatrajući da nije još sazrelo vrijeme da laici vode KA-u, Stepinac je zamolio dr. Protulipca da podnese ostavku te je sam preuzeo vodstvo. Nakon niza konzultacija s predstavnicima Domagoja i Križara, 3. travnja 1936. pozvao ih je da se ujedine. Neočekivano je, međutim, naišao na jak otpor, napose nakon objavljenog članka u Obzoru pod naslovom "Pitanje fuzije Domagoja i Križara", koji su objavili dr. Protulipac i Cicak, koji su se zbog toga kasnije ispričali nadbiskupu Stepincu.⁶⁸

I sami biskupi su uviđali da je teško postići jedinstvo između dviju suprostavljenih strana koje su u sukobu dugi niz godina. Na Biskupskoj konferenciji održanoj od 24. do 28. listopada 1937. predsjedatelj nadbiskup koadjutor Stepinac predložio je da se mladež organizira u križarskim organizacijama, dok Seniorat i Križarsko starješinstvo više ne bi postojali. Budući da ni nakon niza održanih sastanaka nisu polučeni rezultati glede Katoličke akcije, na novom zasjedanju Biskupske konferencije koja je održana od 3. do 6. svibnja 1938. pod predsjedanjem biskupa Srebrnića i na kojoj su sudjelovali između ostalih i F. Rožić, P. Grgec i D. Cerovac, nazočni delegati su predložili nova "Pravila interdijecezanske KA", koja su prihvaćena. S obzirom na različite konotacije samih biskupa oko Katoličke akcije, donesena je odluka da se ne može zaprječavati djelovanje različitih organizacija katoličke mladeži. To je *de facto* značilo da i dalje mogu samostalno djelovati sve postojeće organizacije zagrebačke nadbiskupije bez obveze da uđu u Katoličku akci-

⁶⁸ AIM, *Zelena knjiga* (rukopis), 279. Stjepan Bakšić, Alojzije Stepinac: nepoznati dnevnik, *Danas*, 21. XI. 1989., 65; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 212.

ju. Iako se na Biskupskoj konferenciji govorilo pomirljivim tonom te su razlike prevladane, a zadržane su tek na programatskoj osnovi, splitski biskup Bonefačić za tu je situaciju smatrao odgovornima najviše Križare.⁶⁹

U pismu vodstvu Križarske organizacije od 18. prosinca 1938., nadbiskup Stepinac piše: "Od srca želim da svim žarom svoje ljubavi prema Križarstvu sve svoje sile posvetite organiziranju i odganjanju muške omladine u našoj nadbiskupiji, da se u smislu ciljeva Križarske organizacije, a u skladnoj suradnji s katoličkim organizacijama mladića i djevojaka, križari što ljepše pripreme za vršenje svih oblika apostolata Katoličke Akcije."⁷⁰

Ni u novoj državi Hrvata, Banovini Hrvatskoj, spor između Seniorata i Križara nije bio riješen. Ni pokušaj da se osnuje Čista KA i ukine Seniorat nije imao odjeka, upravo zbog činjenice što je došlo do podjele među samim Episkopatom. Primjerice Srebrnić, Pušić i Akšamović nisu bili zadovoljni radom Križara te su zahtijevali ostavku dr. Protulipca, dok je nadbiskup Šarić branio njihova stajališta. On je poslušao biskupe, ali je osnovao društvo *Mladost* za mladež i *Preporod* za starješine te je povukao mnoštvo mladih iz drugih organizacija. Okružnica koju je izdao Stepinac 22. veljače 1939. pozivala je mlade da ostanu vjerni Katoličkoj akciji.

Jedinstvo katoličkih organizacija udruženih u Katoličku akciju nije se nazirao. Prema podacima iz 1938. koje je sakupio nadbiskupski tajnik dr. Franjo Šeper, u zagrebačkoj nadbiskupiji bilo je ukupno 1642 društva s ukupno 129 622 člana. Od toga bilo je 320 križarskih društava, s 12 115 članova.⁷¹

Na Biskupskoj konferenciji koja je održana u listopadu 1939. godine a predsjedao joj je nadbiskup Šarić, donesena je odluka da se osnuje *Društvo kršćanskih mladih radnika i radnica*; protiv je bio jedino nadbiskup Šarić, smatrajući da se ne smije zapostaviti KA. Replicirao je biskup Josip Srebrnić, koji je u svojem izlaganju istaknuo kako nakon osnivanja *Mladosti* veći dio članova Križara prelazi u Protulipčevu *Mladost* i *Hrvatski junak*.⁷² I sam nadbiskup Stepinac je komentirao osnivanje novih društava riječima: On je odmah,

⁶⁹ Alojzije Stepinac: nepoznati dnevnik, *Danas*, Zagreb, 29. VI. 1990. 64., J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 214; B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 217.

⁷⁰ B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 173.

⁷¹ I. Čubelić, Biskupske konferencije Jugoslavije i Hrvatski katolički pokret, 182.

⁷² AHBK, Posebni fascikl br. 14: Katolička Akcija 1939 – 1945., I. Čubelić, Biskupske konferencije Jugoslavije i Hrvatski katolički pokret, 183., J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 218.

“naučen da bude vožd”,⁷³ osnovao društvo Mladost za mladež i Preporod za starije. Veći dio zagrebačkih križara odmah je prešao u Protulipčeve udruge.

7. KATOLIČKA AKCIJA 1941. – 1945.

Uspostavu Nezavisne Države Hrvatske Hrvati su s oduševljenjem proslavili. Kao najviši predstavnik Katoličke Crkve u Hrvatskoj zagrebački nadbiskup Stepinac izdao je 28. travnja 1941. okružnicu u kojoj izražava sveopće oduševljenje zbog uspostave hrvatske države.⁷⁴ Slično su i ostali biskupi izrazili svoje osjećaje.

O prvim danima uspostave NDH i odnosa nove vlasti prema Križarskoj organizaciji piše njezin tadašnji predsjednik dr. Lav Znidarčić. “Kratki ‘travanjski rat’, propast Jugoslavije i stvaranje NDH doveli su i Križarsku organizaciju pred nove probleme. Križari su, kao i čitav hrvatski narod, dočekali propast Jugoslavije s veseljem i nadom. Prva razočarenja i štete nastali su prilikom određivanja nepravednih i nepovoljnih državnih granica. Pod tuđom su državnom upravom ostala brojna Križarska bratstva i čak čitava Križarska okružja (Bačka, Kotor, Krk, Međimurje, dio Senja, Šibenika, Splita i Dubrovnika). Organizacija se našla u teškoj situaciji. Nova vlast u NDH nije bila neprijateljski raspoložena prema Križarskoj organizaciji, ali kako se radilo o totalitarnom režimu, ustaški je pokret formirao svoju posebnu omladinsku organizaciju nazvanom ‘Ustaška mladež’, koja je težila sveobuhvatnosti i koja nije dobro gledala one koji se nisu ućlanili u njezine redove. Takvi su najprije, i u pravilu bili križari. Poseban su problem bila križarska glasila, osobito ‘Nedjelja’ koju je ‘preventivna’ cenzura često dovodila u nezgoda položaj. Kasnije je bilo i otvorenih napadaja”.⁷⁵ Jedan dio članova i neki čelni ljudi Seniorata prihvatili su rad u državnim institucijama NDH. Tako između ostalih: Ljubomir Maraković, Petar Grgec, Josip Penić, Janko Šimrak i Andrija Živković.⁷⁶

Na prvom primanju kod Poglavnika, 19. lipnja 1941., dr. Ante Pavelić je pozvao sve predstavnike organizacija na zajednički sastanak. Sastanak je održan 16. srpnja 1941. kasno poslije podne u

⁷³ S. Bakšić, Alojzije Stepinac: nepoznati dnevnik, 67.

⁷⁴ S. Bakšić, Alojzije Stepinac: nepoznati dnevnik, 66; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 234.

⁷⁵ B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 204-205.

⁷⁶ HDA, MUP RH, 001.4, br. 2, kut. 9, 2: Katoličke organizacije; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 236.

Banskim dvorima. Trajao je oko jedan sat. Katoličku akciju su predstavljale Križarske organizacije koje su zastupali: generalni duhovnik msgr. dr. Milan Beluhan, prof. Marica Stanković i dr. Lav Znidarčić kao tajnik VKB-a. Osim Poglavnika “s druge strane” nije nitko prisustvovao. Govorilo se o svim pitanjima odgoja mladeži, a u toku razgovora Poglavnik je izjavio da će biti prisiljen raspustiti sve katoličke organizacije u NDH, s obzirom da Vatikan odbija priznati NDH. Razgovor je završio bez ikakvih konkretnih zaključaka. O istome sastanku bio je odmah obaviješten nadbiskup Stepinac, a vodstvo organizacije održalo je nakon nekoliko dana posebnu “tajnu” sjednicu. Do zabrane Križarske i ostalih postojećih katoličkih organizacija nije došlo. Znidarčić navodi da su Pavelića sigurno upozorili da je to i pravno nemoguće, jer se radi o Katoličkoj akciji, koja je pod neposrednom upravom hijerarhije i takva bi “odlučka” značila otvoreni sukob s Crkvom.⁷⁷

Početak 1942. dolazi do suptilnog zahladnjenja na relaciji Tuškanac – Kaptol.

Nadbiskup Ivan Šarić je, primjerice, kao i neki drugi biskupi, u svojoj okružnici koju je objavio sarajevski *Katolički tjednik* priznao grijehe u prethodnom razdoblju i pozvao na pokoru svim narodima.⁷⁸ U ožujku 1942. dolazi do promjena u vrhu Križarske organizacije. Na prijedlog nadbiskupa Alojzija Stepinca za predsjednika VKB-a izabran je dotadašnji tajnik dr. Lav Znidarčić (1918.-2002.). Na toj dužnosti ostao je sve do svoje smrti, 23. prosinca 2001. Osim aktivnog rada u vodstvu organizacije držao je predavanja, tečajeve i posjećivao društva na području gotovo svih križarskih okružja. Suradivao je u križarskom tjedniku *Nedjelja*, u kojoj je neko vrijeme i glavni urednik i u glasilu organizacije *Križarskoj straži*.⁷⁹ Znidarčić je tijekom rata ostao politički neutralan, što mu je vjerojatno pomoglo da nakon završetka rata i dolaska komunista ostane živ.⁸⁰ U svojim javnim nastupima uvijek je isticao da križarstvo nije i ne može biti politički angažirano.

O pokušaju politizacije Katoličke akcije i korištenja Križarstva u političke svrhe pisao je njezin predsjednik dr. Lav Znidarčić u *Nedjelji* br. 33, 1944. godine, pod naslovom “ O Križarstvu u NDH”. Naime brojnu Križarsku organizaciju pokušali su koristiti i oni koji nisu shvatili bit križarskog djelovanja. To se osobito odnosi na razne

⁷⁷ B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 206.

⁷⁸ O prvoj godišnjici NDH, *Katolički tjednik* (1942), 14, 11.

⁷⁹ B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 53-54.

⁸⁰ HDA, MUP RH, 001.4, br. 1, kut. 9: Katoličke organizacije; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 244.

političke tendencije. Ovaj osvrt u Nedjelji odnosio se na one koji su u to vrijeme navodili da su za svoj politički rad koristili i pojedina križarska bratstva.⁸¹

Novi je predsjednik zabranio svojim članovima javni nastup te stavio naglasak na razvoj duhovnosti svih članova VKB-a. U svojim nastupima predsjednik VKB-a često je isticao da "Križarstvo nije organizacija pojedinaca, skupine ili sličnog, nego je organizacija kojoj je sama Crkva dala ideologiju i smjernice za rad, organizacija koja se čitavom dosadašnjem radu uvijek vodila smjericama Papa i Svete Stolice, organizacija, kojoj je dr. Ivan Merz, prvi Križar, dao jasne poglede na sva aktualna životna pitanja(...). Radili smo i ostali smo vjerni uvijek onim načelima koje nam je dala Crkva, formulirao Papa, a na naše prilike prvi primjenio dr. Ivan Merz. Ovaj je naš bezkompromisni stav u najvažnijim pitanjima za Križarstvo često značio krize i poteškoće ali na koncu uvijek pobjedu! Križarstvo je na svom putu ustrajalo i ustrajat će."⁸²

Na 2. sjednici VKB-a održanoj 5. studenog 1943. u prostorijama VKB-a na kojoj su nazočili msgr. Milan Beluhan, vlč. A. Miličić, dr. F. Niedzielski, B. Blašković, A. Jerkov i Lj. Perinić pročitano je pismo kojim je nadbiskup dr. Alojzije Stepinac produžio mandat predsjednika VKB-a dr. Lavu Znidarčiću.⁸³ Time je potvrđena dotadašnja usmjerenost kojom je vodio Katoličku akciju. Upravo stoga na proširenoj 3. sjednici VKB-a održanoj 12. studenog 1943. verificirano je cjelokupno vodstvo VKB-a i njegovih članica. Tako je za predsjednika izabran dr. Lav Znidarčić, za potpredsjednika dr. Felix Niedzielsky, za drugog potpredsjednika prof. Mirko Cerovac, za tajnika Ljeposav Perinić, za blagajnika Bartol Blašković; predsjednik Seljačke zajednice Frane Lukić, predsjednik Radničke zajednice Rudo Škorlić i predsjednik Mladih križara Petar Šimunić.⁸⁴ Bila je to još jedna potvrda da su o dvadesetoj obljetnici postojanja Križari ostali na crkvenoj liniji, slijedeći ideje i misli hrvatskoga Orlovstva koje je davne 1923. uveo Ivan Merz u Katoličku akciju.

Početak 1944. rat je tinjao u cijeloj Hrvatskoj i Europi. U Hrvatskoj se osjećao pritisak zbog ratne psihoze, ali straha od moguće odmazde dolaskom nove vlasti. Unatoč tome katoličke organizacije nastojale su djelovati i u takvim okolnostima. Na 12. sjednici vodstva VKB-a koja je održana 7. siječnja 1944. u prostorijama

⁸¹ Lav Znidarčić, O Križarstvu u NDH, *Nedjelja* (1944), 33, 7.

⁸² Nakon uspjeha, *Nedjelja*, 5. rujna 1943.

⁸³ AIM, *Zapisnik VKB-a 5. XI. 1943.* (rukopis).

⁸⁴ AIM, *Zapisnik VKB-a 12. XI. 1943.* (rukopis).

uredništva *Nedjelje* kojoj su nazočili dr. M. Beluhan, dr. A. Krešo Zorić, dr. Lav Znidarčić, Zvonko Sabljak, prof. Petar Šimunović, prof. Nikola Machulka, Ante Jerkov, Zlatko Horvat i Alojzije Poljaković. Na sjednici se raspravljalo o niz točaka, između ostalih i o prijedlogu proširenja Zaklade dr. Ivana Merza. Svi nazočni su se složili da organizaciju moraju što bolje financijski osigurati i proširiti djelokrug zaklade. Sjednici je nazočila i Marica Stanković, predsjednica Velikog križarskog sestrinstva, koja je istaknula da Zaklada treba biti transparentnija i svima dostupna. Dogovoreno je da Zakladu Ivana Merza vodi odbor od 4 člana: 2 člana VKB-a i 2 člana VKS-a.⁸⁵

Time je još jednom potvrđeno da je Ivan Merz snažno utjecao na duhovni razvoj svih članova organizacija VKB-a i VKS-a.

Početak 1945. godine osjećao se pritisak zbog ratnih zbivanja, ali i sve glasnijih šaputanja o zabrani rada organizacija Katoličke akcije. Zadnja 62. sjednica VKB-a održana je 25. travnja 1945. godine.⁸⁶

Dolaskom komunista na vlast odmah započinju progoni križara. Traže se popisi članstva i započinje s privođenjem i saslušanjima. U jednoj u nizu premetačina OZNA je zaplijenila cijeli arhiv Križarstva, koji je bio pohranjen u Nadbiskupskom dvoru u Zagrebu.

Iako Križarstvo nikada nije formalno zabranjeno ni od civilnih ni od crkvenih vlasti, nadbiskup Alojzije Stepinac, u dogovoru s vodstvom Križarstva u srpnju 1945. godine raspušta sve organizacije Katoličke akcije, u što je bilo uključeno i Križarstvo.

To je učinjeno samo zato da bi se izbjegli progoni križara što ih je započela provoditi komunistička vlast. U drugim pak biskupijama hrvatski biskupi nisu dali takvu izjavu, te je Križarstvo ondje pravno nastavilo postojati, ali su članovi organizacije morali obustaviti javni rad zbog novonastale teške društvene i političke situacije.⁸⁷ Započeli su progoni, uhićenja i zatvaranje članova Križarske organizacije.

U ljeto 1945. komunističke vlasti su uhitile aktualnog predsjednika Križarstva dr. Lava Znidarčića u srpnju, a zatim opet u kolovozu 1945. godine. Nakon izlaska iz zatvora postaje tajnik Katoličkoga bogoslovnog fakulteta, 1950. do 1953. godine, kada je ponovno uhićen i zatvoren najprije u Savskoj, a potom u Staroj Gradiški. Zbog sigurnosnih razloga privremeno je napustio domovinu prvi predsjednik Križarstva dr. Ivan Protulipac i sklonio se u Italiju. Došao je u Rim, ali saznajući za probleme brojnih hrvatskih izbjeglica vratio

⁸⁵ AIM, *Zapisnik VKB-a 7. I. 1944.* (rukopis).

⁸⁶ AIM, *Zapisnik VKB-a 25.IV. 1945.* (rukopis).

⁸⁷ B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 244.

se natrag u Trst kako bi im pomogao u pravnim stvarima. Međutim mučki je ubijen u atentatu u Trstu 31. siječnja 1946. godine nasred ulice iz revolvera s prigušivačem. Ubio ga je izaslanik komunističkih vlasti koji se navodno zvao Đino Benčić. U Trstu je atentatora uhitila talijanska policija, no kako su jugoslavenske komunističke vlasti na granici uhitile dvojicu engleskih časnika koji su navodno prešli nevlašteno na njihov teritorij, obavljena je razmjena i ubojica je vraćen u Jugoslaviju svojim nalogodavcima. Nikada mu nije bilo suđeno za počinjeni zločin.⁸⁸ Slično je završio i dr. Feliks Niedzielski, koji je 23. listopada 1940. bio izabran za trećeg predsjednika Velikog križarskog bratstva u Zagrebu.⁸⁹ O njemu su bivši križari svjedočili kao o čovjeku vjere, praktičnom vjerniku, koji se zauzimao za čovjeka. Upravo zbog toga je držao potrebnim prosvjedovati 1941. godine kada je jedna ustaška postrojba pošla u osvetnički pohod u tri banjolučka sela u kojima su živjeli Srbi, zbog čega je i sam morao pobjeći pod prijetnjom da će biti ubijen. Niedzielski je ipak prihvatio državu i htio pomoći u uspostavi reda i mira. U lipnju 1943. bio je imenovan za upravnog zapovjednika Ustaške mladeži.⁹⁰ Budući da nije mogao biti predsjednik VKB-a dok je bio politički angažiran, nadbiskup Stepinac ga je zamolio da podnese ostavku, što je i učinio.⁹¹ U svibnju 1945., povlačeći se zajedno s tisućama hrvatskih izbjeglica, bio je uhićen i vraćen u domovinu. U monstruoznom montiranom političkom procesu bez dokaza osuđen je na smrt i strijeljan 12. veljače 1947. godine u Banjoj Luci.⁹²

Marica Stanković, predsjednica ženske grane Križarstva – Velikog križarskog sestrinstva, uhićena je 1. rujna 1947. sa skupinom djevojaka križarica i osuđena na kaznu zatvora od 5 godina.⁹³ Neposredno prije uhićenja, koje je predosjećala i na koje su je upozoravali, Marica Stanković napisala je 5. srpnja 1947. dr. Lavu Znidarčiću pismo u kojemu ona između ostaloga piše: "(...) Zbogom svijete! Lave, ako odem, čuvajte Križarstvo. Merzov duh, našu omladinu. Ja sam potpuno uvjeren da će iza svega ovoga, bilo kad, roditi među našom omladinom nešto veliko. Sporedno je ime i oblik, glavno je da

⁸⁸ B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 47.

⁸⁹ AIM, *Zapisnik VKB-a 23.X. 1940.* (rukopis).

⁹⁰ *Katolički tjednik* (1943) 19 (22), br. 25, 4; B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 52, J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 236.

⁹¹ Vidi pismo ostavke u: *Katolički tjednik* (1942). 18 (21) br. 20, 4.

⁹² Živko Kustić, Četrdeset peta obljetnica strijeljanja dr. Feliksa Niedzielskoga, *Glas Koncila*, 8. ožujka 1992., 13; B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 52; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 236.

⁹³ Ž. Brzić, *Nasmijano lice*, Đakovački Selci, 1990., 65.

bude onaj i onakav, kako smo mo to uvijek željeli. A ja idem polako za Merzom, Avelinom, Protulipcem, ta ionako sam posljednja iz te generacije. Ali je mnogo mlađi Feliks pao. Ja neću pasti ali možda od mene Bog upravo traži da logorom izgrađujem ono što ima doći, i zato ne idem nikud.”⁹⁴ Netom kasnije, 1. rujna 1947., Marica Stanković osuđena je na pet godina robije, koje je izdržala do posljednjeg dana u Slavonskoj Požegi. Zajedno s Maricom Stanković osuđen je na pet godina zatvora i don Ante Radić, koji je kaznu izdržavao u Staroj Gradiški zajedno s ostalim svećenicima i križarima.⁹⁵

Ubijeni su od strane komunista mnogobrojni članovi Križarske organizacije, između ostalih Stanko Vanić, predsjednik križara u Slavanskom Brodu, Mijo Pavlović, predsjednik križara u Rasinji, Ivan Rešić, predsjednik križara u Gradištu, itd. Na dugogodišnju kaznu zatvora osuđen je Stjepan Pendić kojemu je smrtna kazna zamijenjena na 20 godina robije, od kojih je izdržao devet godina.⁹⁶

Stečevinom koju je ostavio dr. Ivan Merz bio je prisutan među križarima i nakon 1945. godine, kada su se potajno sastajali i radili na jedinstvu pokreta koji su očuvali u svojem izvornom obliku. Propašću komunizma i uspostavom moderne, demokratske, suverene Republike Hrvatske 8. listopada 1991., dolazi do obnavljanja mnogih ustanova, društava, organizacija i pokreta u Hrvatskoj. Tako je 1992. godine obnovljena i Križarska organizacija na svojim izvornim zasadama Katoličke akcije, koju je prvi u Hrvatskoj proklamirao i uveo Ivan Merz u sve đačke i omladinske organizacije.

ZAKLJUČAK

Nakon smrti Ivana Merza, inicijatora i provoditelja Katoličke akcije u Hrvatskoj, organizacije Katoličke akcije – Hrvatski orlovski savez i Sveza hrvatskih orlica, naišli su na niz poteškoća. Hrvatski katolički seniorat odmah je poduzeo niz aktivnosti s ciljem da preuzme dominaciju nad katoličkim organizacijama. Seniorat nije želio provesti reforme unutar vlastitih redova, nego je javno upozorio kako ne priznaje upletanje episkopata u pitanjima koja zadiru u “bit njezinoga Pokreta”, te je Seniorat osnovao tzv. Mješovitu Katoličku akciju, koja nije bila u izravnoj ovisnosti od crkvenog poglavarstva.

Uvođenjem diktature kralja A. Karađorđevića 1929. rad političkih stranaka i katoličkih organizacija bio je zabranjen. Kao “idejnog

⁹⁴ B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 252.

⁹⁵ M. Stanković, *Godine bolne i teške*, Glas Koncila, Zagreb, 2002., 38.

⁹⁶ B. Nagy, *Hrvatsko križarstvo*, 206.

baštinika" KA-e u Zagrebu je 6. travnja 1930., održana osnivačka skupština "Križarske organizacije".

Nova organizacija slijedila je načela i pravila Hrvatskog orlovskog saveza i time su prihvatili načela Katoličke akcije, onako kako ih je katoličkom svijetu predao Pio XI., kako ih je tražio katolički Episkopat i kako ih je u Orlovstvu provodio dr. Ivan Merz. Unatoč svim protivljenjima i sukobima Merzova ideja o samostalnosti Orlovске organizacije KA-e uspjela se očuvati i sačuvati sve one stečevine koje je dr. Merz unio u Katoličku organizaciju. Stepinac je već 5. veljače 1936. osnovao Dijecezantsko vijeće Katoličke akcije. Do tada je KA vodio biskup koadjutor preko prebendara preč. Pavla Jesiha, a tada je Jesiha imenovao duhovnikom, a za predsjednika Vijeća imenovao Ivana Protulipca, predsjednika Križara. Stepinac je imao namjeru postavljanjem dr. Protulipca na čelo KA ujediniti organizaciju s Domagojcima pa je u tom smislu izdao Okružnicu 26. veljače 1936. prema kojoj se ujedinjuju društva muževa i žena. Istodobno je postao svjestan kako još nije vrijeme da laici preuzmu vođenje KA-e; Stepinac je zamolio dr. Protulipca da podnese ostavku, te se sam stavio na njezino čelo. Iako je imao prvotnu nakanu "ujediniti sve katoličke organizacije", ni samome Stepincu nije pošlo za rukom da ujedini Domagojce i Križare.

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. dolazi do prividnoga mira, Seniorat je osobno raspustio dr. Andrija Živković te su prestale djelovati sve organizacije koje su o njemu ovisile. Križarske organizacije formalno su djelovale sve do srpnja 1945., kada će dolaskom komunista na vlast i one prestati sa svojim radom. Raspustio ih je osobno nadbiskup Alojzije Stepinac u dogovoru s vodstvom KA-e, kojoj je pripadalo i Križarstvo.

DEVELOPMENT OF THE CATHOLIC ACTION IN CROATIA IN THE PERIOD AFTER IVAN MERZ

Summary

After the death of Ivan Merz in 1928, the most widespread organizations in Croatia became the Catholic Action, the Croatian Aquiline Association and the Union of Croatian Eaglasses. The leaders of the Catholic Seniorate in Zagreb did not welcome the separation of the Catholic Action from party politics, i.e. its departicization and depoliticization. Frictions between the Croatian Catholic Movement,

i.e. the Seniorate, and the Croatian Action continued later on up to 1929 when all Catholic organizations were banned. After dissolution of the Eagles, as early as April 1930, the Crusaders Organization was founded as part of the Apostleship of Prayer, which was active until July 1945, when, with the communists coming to power, they will also cease to work.

Key words: Catholic Action, Ivan Merz, Croatian Catholic Seniorate, Croatian Aquiline Association, Union of Croatian Eaglesses, Crusaders Organizations, Grand Crusaders Brotherhood